

Список використаних джерел і літератури

1. *Гоголь Н.В.* Полное собрание сочинений. – М.: Издательство “Правда”, 1984. – Т. 2. – 318 с.
2. *Вересаев В.В.* Гоголь в жизни: Сист. свод подлин. свидетельств современников / Предисл. Ю. Манна; Коммент. Э. Безносова. – Х.: Прапор, 1990. – 680 с.
3. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. Нежин. – Изд. 2-е, испр. и доп. – СПб., 1881.
4. Гоголь в Нежине. Из воспоминаний В.И. Любич-Романовича // Исторический вестник. – 1902. – Февраль. – С. 548–560.
5. *Самойленко Г.В.* Костянтин Базилі в Ніжині // Греки в Ніжині: Збірник статей і матеріалів. – К., 2001. – С. 237–247.

Ольга ПОНОМАР
(Ніжин)

Ніжинська Мостова вулиця у творі Миколи Гоголя “Мертві душі”

Один із найкращих своїх творів – поему “Мертві душі” Микола Гоголь почав писати у середині 1835 р. Восени 1841 р. робота в основному була завершена. Письменник працював над першим томом “Мёртвых душ” за кордоном. Описуючи події, характери персонажів, неосяжні простори Російської імперії, він використовував знання, досвід і враження про ті місця, які знав і які залишили певний слід у його свідомості. В листі до В. Жуковського Микола Гоголь писав: “Если совершу это творение так, как нужно его совершить, то ... какой огромный, какой оригинальный сюжет! Вся Русь явится в нём! Это будет первая моя порядочная вещь, – вещь, которая вынесёт моё имя ... и мне совершенно кажется, как будто я в России: передо мною все наши, наши помещики, наши чиновники, наши офицеры, наши мужики, наши избы – словом, вся православная Русь” (1836 р., Париж) [1].

Важливою сторінкою в житті М. Гоголя були роки навчання в Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька з 1821 до 1828 р. Тут у Ніжині він написав свої перші твори, записав цікаві історії, міфи, легенди. З великою теплою згадував своїх гімназійних друзів, – упродовж багатьох років життя підтримував тісні стосунки з М. Прокоповичем, товаришував із О. Данилевським, якого називав “своім двоюрідним братом”. В одному з листів до М. Прокоповича М. Гоголь писав: “Увы, мы приближаемся к тем летам, когда наши мысли и чувства поворачивают к старому, к прежнему, а не к будущему. Как быть! Но прекрасно старое. Когда, когда-нибудь мы соберёмся вместе и вспомним и Нежин, и Петербург, и молодость?” (1836 р., Женева) [2]. В цей час письменник плідно працює: “...теперь я погружён весь в “Мертві душі”. Огромно, велико моё творение, и не скоро конец его ... Кто-то незримый пишет передо мною могущественным жезлом. Знаю, что моё имя после меня будет счастливее меня, и потомки тех же земляков моих ... произнесут примирение моей тени” (лист до В. Жуковського, 1836 р., Париж) [3].

У “Мертвих душах” М. Гоголь описує багато місць, пов’язаних із містом Ніжином. Завдяки географічному розташуванню, наданню Магдебурзького права в 1625 р.,

у XVIII ст. Ніжин стає одним із найбільших торговельних центрів Лівобережної України. Товарообіг ніжинських ярмарок сягав 1 млн. 800 тис. руб. У XVIII–XIX ст. з 9 поштових трактів, що пролягали територією тогочасної Підросійської України, 7 проходили через Ніжин: на Київ, Москву, Санкт-Петербург, Ригу, Полтаву, Харків, у Крим. Значні прибутки купцям приносила торгівля солоними ніжинськими огірками, а особливо пікулями – маленькими огірочками довжиною до 5 см. У листі до Г. Висоцького Микола Гоголь писав: “У нас тепер в Нежине завелось сообщение с Одессою посредством парохода или брички Ванькина. Этот пароход отправляется отсюда ежемесячно с огурцами и пикулями и возвращается набитый маслинами, табаком и гальвою” (27 червня 1827 р., Ніжин) [4].

Станом на початок XIX ст. забудова центральної частини Ніжина, в цілому, була завершена. Сформувався історичний центр із великою кількістю храмів і будинками заможних купців. Здебільшого, багаті ніжинці будували двохповерхові муровані будинки з підвалами для зберігання товарів і флігелями для службових приміщень. Більшість ніжинців жили у одно і півтора поверхових дерев'яних будинках з гострокутними дахами, які прикрашали чудовою дерев'яною різьбою по периметру під дахом, над вікнами і ставнями. До нашого часу декілька таких будинків залишилися в центрі міста. З гоголівського часу зберігся грецький готель та Олександрівське грецьке училище.

За сюжетом поеми “Мертві душі”, Чичиков приїжджає в готель губернського міста N.N.: “Наружный фасад гостиницы отвечал её внутренности: она была очень длинна, в два этажа; нижний не был вычекатурен и оставался в тёмно-красных кирпичиках, ещё более потемневших от лихих погодных перемен и грязноватых уже самих по себе; верхний был выкрашен вечною жёлтою краскою ... Покамест слуги управлялись и возились, господин отправился в общую залу. Какие бывают эти общие залы – всякий проезжающий знает очень хорошо: те же стены, выкрашенные масляной краской, потемневшие вверху от трубочного дыма и залосненные снизу спинами разных проезжающих, а ещё более туземными купеческими, ибо купцы по торговым дням приходили сюда сам-мест и сам-сём испивать свою известную пару чаю”. Далі йде опис міста: “Чичиков отправился посмотреть город, которым был, как казалось, удовлетворён, ибо нашёл, что город никак не уступал другим губернским городам: сильно была в глаза жёлтая краска на каменных домах и скромно темнела серая на деревянных. Дома были в один, два и полтора этажа ... Местами эти дома казались затерянными среди широкой, как поле, улицы и нескончаемых деревянных заборов; местами сбивались в кучу, и здесь было заметно более движение народа и живости. Мостовая везде была плоховата ... он отправился взглянуть на реку, протекавшую посредине города” [5].

У Ніжині поруч із грецьким готелем знаходилася поштова станція, збудована в 70–х роках XVIII ст. Комплекс будівель складався з великого двохповерхового будинку і двох флігелів. На другому поверсі будинку знаходились службові квартири начальника станції та його заступника, на першому – приміщення для прийому посилок, великогабаритних вантажів і декілька кімнат готельного типу. Плата за проживання в цих кімнатах була невеликою, відтак, вони користувались особливим попитом серед подорожніх. Поруч із основним будинком знаходилися два одноповерхові флігелі. У лівому флігелі було обладнане робоче місце станційного наглядача та кімната для відпочинку проїжджаючих, пізніше дві кімнати цього флігеля виділили під службове

житло для поштарів. У правому флігелі перебували ямщики та караульні. Весь комплекс будівель був обнесений високою цегляною огорожею*. Як і всі казенні будинки в Ніжині, будівлі поштової станції фарбували під вохру. Окремо слід відмітити якраз огорожу – таких у місті було лише кілька, оскільки муровану огорожу тоді могли собі дозволити лише найбільш заможні ніжинці, а з-поміж цивільних установ – найбільш важливі й такі, що склалися з комплексу будівель. З такими огорожами в місті були лише навколо будинків біля Торгової (або Соборної) площі, – їх рештки ще до 1980-х років можна було бачити в деяких місцях сучасних садиб на вул. Подвойського, а також торгівельних будинків на вул. Московській.

Поштова станція в житті Ніжина відігравала особливу роль. Вона виконувала функції не тільки перевезення пасажирів, пересилки грошей, доставки речей і листів, але й надавала можливість ніжинцям долучатися до тогочасного життя столиці, слугуючи своєрідним комунікаційним центром. Місцеві жителі цікавилися новинами, виписували літературу, модні журнали. Навчаючися у Ніжині, Микола Гоголь, ймовірно, також бував на поштовій станції аби відправляти і отримувати листи. В одному з листів до Г. Висоцького він писав: "... а теперь главное – узнай, что стоит пошитье самое отличное фрака по последней моде, и цену выставь в письме, чтобы я мог знать, сколько нужно посылать тебе денег. А сукно-то, я думаю здесь купить, оттого что ты говоришь – в Петербурге дорого. Сделай милость, извести меня как можно поскорее, и я уже приготовлю всё так, чтобы по получении письма твоего сейчас всё тебе и отправит, потому что мне хочется ужасно как, чтобы к последним числам или к первому ноября я уже получил фрак готовый" (26 червня 1826 р., Ніжин) [6].

У повісті "Мертві душі" письменник декілька разів описує вул. Мостову (сучасна вул. Гоголя). За перебування в Ніжині М. Гоголя вул. Мостова була головною й отримала назву тому, що була однією з не багатьох у місті, що мали покриття – в даному випадку була вимощена струганими дерев'яними колодами, вкладеними поперек проїжджої частини. На початку вулиці знаходилася Київська застава зі шлагбаумом і вартою, далі – церква Іоанна Богослова, цивільні будинки, Благовіщенський чоловічий монастир із торговими лавками. Останні здавалися монахами в оренду як місцевим, так і заїжджим купцям для торгівлі не тільки різним крамом, але й міцними напоями. Тут-таки, навпроти торгових лавок Благовіщенського собору, на розі паралельної вулиці та величезної Торгової (Соборної) площі знаходився згаданий Грецький готель (зараз його приміщення займає міська стоматологічна поліклініка).

С громом выехала бричка из-под ворот гостиницы на улицу. Проходивший по снял шляпу, несколько мальчишек в замаранных рубашках протянули руки, приговаривая: "Барин, подай сиротинке!" ... и бричка пошла прыгать по камням. Не без радости был вдаль узрет полосатый шлагбаум, дававший знать, что мостовой, как и всякой другой муке, будет скоро конец, и ещё несколько раз ударившись довольно крепко головою о кузов, Чичиков понёсся наконец по мягкой земле.

Едва только ушёл назад город, как уже пошли писать, по нашему обычаю, чушь и дичь по обеим сторонам дороги. Попадались вытянутые по сурку деревни, постройкою по-

* Все це можна побачити й зараз – комплекс поштової станції в Ніжині зберігся, за винятком правого флігеля, розібраного на початку 1980-х років під час будівництва поруч кінотеатру. Щоправда, функціонує нині лише віцілий флігель, до розміщено відділ "Поштова станція" місцевого краєзнавчого музею.

хожие на старые складенные дрова, покрытые серыми крышами с резными деревянными под ними украшениями в виде висячих шитых узорами утиральников... [7]

<...>

Были уже густые сумерки, когда подъехали они к городу. Тень со светом перемешались совершенно, и казалось, самые предметы перемещались тоже. Пёстрый шлагбаум принял какой-то неопределённый цвет; усы у стоявшего на часах солдата казались на лбу и гораздо выше глаз, а носа как будто не было вовсе. Гром и прыжки дали заметить, что бричка выехала на мостовую. Наконец бричка, сделавши порядочный скачок, опустилась, как будто в яму, в ворота гостиницы, и Чичиков был встречен Петрушкою... [8]

<...>

Они встретились взглядами и чутьём поняли друг друга: барин-де завалился спать, можно и заглянуть кое-куда. Петрушка сошёл вниз, и оба пошли вместе, не говоря друг другу о цели путешествия и балагурия дорогою совершенно о постороннем. Прогулку сделали они недалёкую: именно, перешли только на другую сторону улицы, к дому, бывшему насупротив гостиницы, и вошли в низенькую стеклянную закоптившуюся дверь, приводившую почти в подвал, где уже сидело за деревянными столами много всяких. Что делали там Петрушка с Селифаном, бог их ведаёт, но вышли они оттуда через час, взявшись за руки, сохраняя совершенное молчание, оказывая друг другу большое внимание и предостерегая взаимно от всяких углов. Рука в руку, не выпуская друг друга, они целые четверть часа взбирались на лестницу, наконец одолели её и взшли [9].

Розповідаючи про дорогу до Плюшкіна, Гоголь теж описує ніжинську вул. Мостову:

Скоро, однако же, дал заметить ему это препорядочный толчок, произведённый бревенчатою мостовою, пред которою городская каменная была ничто. Эти брёвна, как фортепьянные клавиши, подымались то вверх, то вниз, и необерёгшийся ездок приобретал или шишку на затылок, или синее пятно на лоб, или же случалось своими собственными зубами откусить пребольно хвостик собственного же языка [10].

Багато сторінок своїх творів Гоголь присвятив архітектурі, яку знав і цінував: “архітектура – теже летопись мира: она говорит тогда, когда уже молчат и песни, и предания и когда уже ничто не говорит о погибшем народе. Пусть же она, хоть отрывками, является среди наших городов в таком виде, в каком она была при отжившем уже народе, чтобы при взгляде на неё осенила нас мысль о минувшей его жизни и погрузила бы нас в его быт, в его привычки и степень понимания и вызвала бы у нас благодарность за его существование, бывшее ступенью нашего собственного возвышения” [11].

Окрім вул. Мостової, “Мертві душі” містять ще один цікавий опис Ніжина – Богоугодного закладу^{**}. Це був один із найкращих будинків у місті, побудований на початку ХІХ ст. в стилі класицизму.

Дама везла только что услышанную новость и чувствовала побуждение непреодолимое скорее сообщить её.

^{**} На жаль, ця – найкрасивіша за свідченням сучасників – ніжинська пам’ятки донині не вціліла: вона сильно обгоріла під час звільнення Ніжина від нацистської окупації у вересні 1943 р. і стояла пустою, поки не була знесена задля побудови в середині 1960–х років на місці лівого флігеля житлового багатопверхового будинку, на подвір’ї – універмагу мережі “Военторгу” та котельні безпосередньо на місці самого Богоугодного закладу. Правий флігель зберігся, але в дещо перебудованому вигляді.

Всякую минуту виглядала вона из окон и видела, к несказанной досаде, что всё ещё остаётся полдороги. Всякий дом казался ей длиннее обыкновенного; белая каменная богадельня с узенькими окнами тянулась нестерпимо долго, так что она наконец не вытерпела не сказать: “Проклятое строение, и конца нет!” [12].

У 1836 р. в Парижі Микола Гоголь зустрічається зі своїм другом О. Данилевським. Шкільні друзі згадували Ніжин і своїх “однокоритників”, з якими листувалися, писали “куплети”, присвячені ніжинській бурсі. Особливо плідно письменник працює над “Мёртвыми душами” протягом 1837–1839 років. У листі до М. Погодіна він писав: “Я живу около года в чужой земле, вижу прекрасные небеса, мир, богатый искусствами и человеком. Но разве перо моё принялось описывать предметы, могущие поразить всякого? Ни одной строки не мог посвятить я чуждому. Непреодолимою цепью прикован я к своему, и наш бедный, неяркий мир наш, наши курные избы, обнажённые пространства предпочёл я лучшим небесам, приветливее глядевших на меня. И я ли после этого могу не любить своей отчизны?” (30 березня 1837 р., Рим) [13].

Письменник не розділяв Батьківщину на Великоросію та Малоросію. Відповідь на це питання він дав у листі до Смирнової у 1844 р.: “Скажу вам одно слово насчёт того, какая у меня душа, хохлацкая или русская. Я сам не знаю, какая у меня душа. Знаю только, что никак бы не дал преимущества ни малороссиянину перед русским, ни русскому перед малороссиянином. Обе природы слишком щедро одарены богом, и, как нарочно, каждая из них порознь заключает в себе то, чего нет в другой: явный знак, что они должны пополнить одна другую” (24 грудня 1844 р., Франкфурт).

Загалом, творчість Миколи Гоголя досі залишається актуальною; його персонажі живуть серед нас. А чудове місто, описане геніальним письменником, залишиться в пам’яті багатьох шанувальників його таланту не тільки нинішніх, але й майбутніх поколінь.

Посилання

1. *Гоголь Н.В. Мёртвые души* // Гоголь Н.В. Собр. соч. в 7 т. – М., 1978. – Т. 5. – С. 8–9.
2. Там само. – С. 20.
3. Там само. – С. 125.
4. Там само. – С. 145–146.
5. Там само. – С. 169.
6. *Гоголь Н.В. Письма* // гоголь Н.В. Собр. соч. в 7 т. – М., 1979. – Т. 7. – С. 44.
7. Там само. – С. 47.
8. Там само. – С. 142.
9. Там само. – С. 145.
10. *Гоголь Н.В. Мёртвые души* // Гоголь Н.В. Собр. соч. в 7 т. – М., 1978. – Т. 5. – С. 106.
11. *Гоголь Н.В. Письма* // гоголь Н.В. Собр. соч. в 7 т. – М., 1979. – Т. 7. – С. 159.
12. *Гоголь Н.В. Об архитектуре нынешнего времени* // Гоголь Н.В. Собр. соч. в 7 т. – М., 1978. – Т. 6. – С. 85–86.
13. *Вересаев В.В. Гоголь в жизни.* – Х., 1990. – С. 418.